

LOKMAN
TAŐKESENLIŐĐLU**

Klasik Türk Edebiyatında Cercîs ve Bir Mecmuada Tespit Edilen Kıssası: Hikâye-i Cercîs Hakîm*

Cercis in Classical Turkish Literature and A Parable
Found in A Journal: A Story of Cercis the Sage

Ö Z E T

Klasik Türk edebiyatı Kur'an-ı Kerim ve hadisler gibi dinî metinler başta olmak üzere, tarihi ve felsefî içerikli kaynaklardan, tıp ve astronomi gibi pozitif bilimlerden; özellikle Fars, Hint, Arap gibi eski kültürlerle ait mitoloji ve anlatılardan çokça beslenmiş; bu tür kaynaklardan anlam zenginliği çerçevesinde istifade etmiştir. Bu minvalde kadim dinî metinlerden de yararlanılmış, dinî ve efsanevi kişilikleri iç içe geçmiş pek çok şahsiyete eserlerde yer verilmiştir. Bu dinî-efsanevi kahramanlardan biri de Cercîs'tir.

Hakkında Kur'an-ı Kerim ve sahih hadis kaynaklarında bilgi bulunmayan Cercîs, daha çok efsanevi metinlerde salih bir kul veya peygamber olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çektiği işkencelere rağmen Allah yolundan dönmemesi ve defalarca öldürülmesine karşın Allah'ın inayetiyle yeniden dirilmesi Cercîs kıssasının dikkat çeken hususlarıdır.

Din veya aşkı için ölmesi yönüyle hem dinî-tasavvufî hem de mecazî aşk muhtevasına son derece uygun bir kişilik olmasına rağmen efsanevi tarafı nedeniyle ismine klasik metinlerde çok fazla yer verilmemiştir. Bununla birlikte Yunus Emre, Aşık Paşa, Ahmedi, Zâti, Nâilî gibi büyük şairler tarafından ele alındığı; klasik dönem metinlerinde hem ilahî hem de mecazî aşkta aşk yolunda ölen fakat tekrar dirilen bir sembol olarak kullanıldığı hatta nesir şeklinde kıssalarının vücudunda getirildiği söylenebilir.

Bu çalışmada Cercîs'in efsanevi kişiliğine kısaca değinilmiş, klasik Türk edebiyatındaki yeri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Millî Kütüphane'de kayıtlı bir yazmada tespit edilen ve Cercîs'in efsanevi hayatının anlatıldığı bir kıssa detaylı bir şekilde ele

ABSTRACT

Classical Turkish literature has been greatly nourished by and gained a richness of meaning from historical and philosophical sources, especially religious texts such as the Qur'an and hadiths, positive sciences such as medicine and astronomy, mythology and narratives of ancient cultures such as Persian, Indian and Arab cultures. Ancient religious texts were also used in this way, many personalities whose religious and mythical aspects are intertwined have been included in the works. One of the religious and legendary heroes mentioned is Cercîs.

Cercîs, about whom there is no information in the sources of the Qur'an and reliable hadith, appears as a righteous servant or prophet mainly in legendary texts. In particular, the fact that he did not return from the path of Allah despite the tortures he suffered and that he was killed many times, but was resurrected by the grace of Allah are the highlights of the Cercîs story.

Although he was a person who was extremely suitable for both religious-Sufi and metaphorical love content in terms of religion or dying for his love, his name was not given much space in classical texts because of his legendary side. However, it can be said that it was covered by great poets such as Yunus Emre, Aşık Pasha, Ahmedi, Zati, Naili; in classical period texts, it was used as a symbol that died on the path of love in both divine and metaphorical love, but was resurrected, and even in prose, its stories were brought to the body.

* Makalenin Geliş Tarihi: 24.12.2021 / Kabul Tarihi: 21.02.2022.

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, (lokmantaskesenlioglu@gmail.com), Orcid Id: 0000-0002-1652-2538.

alınmış, metin içerik olarak tahlil edildikten sonra çeviri yazı ile Latin harflerine aktarılmıştır.

In this study, the legendary personality of Cercis was briefly mentioned and his place in classical Turkish literature was emphasized. In addition, a story that was found in a manuscript registered in the National Library and told about the legendary life of Cercis was discussed in detail, and after the text was analyzed as content, the translation was transferred to Latin letters by writing.

ANAHTAR KELİMELEER

Cercis, kıssa, dinî-efsanevi metinler, nesir.

KEYWORDS

Cercis, parable, religious and legendary texts, prose.

Giriş

Kadim metinlerde adı Circîs, Corcîs veya Cerciyes olarak da geçen Cercîs'in hayatı hakkındaki bilgiler dinî kıssalara ve efsanelere dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde hakkında bilgi bulunmayan Cercîs'in (Tümer 1993: 26) Hz. İsa'dan iki veya üç yüz yıl sonra geldiği, onun itikadını sürdürdüğü; bununla birlikte Allah'ın halis bir kulu veya peygamberi olabileceği hatta Hz. Yunus ve Hz. Üzeyir ile birlikte öldükten sonra diriltlen üç peygamberden biri olduğuna (Öztürk 2011: 64) dair pek çok rivayet bulunmaktadır. Aynı zamanda Hristiyan kaynaklarında Aya Yorgi veya Saint George olarak geçen şahısla da aynı kişi olabileceği (Aykıt 2013: 127) ve yaşadığı bölge olarak kaydedilen Musul ve çevresinde adına vakıflar oluşturulduğu (Turğut 2016: 175) da ifade edilmektedir.

Bu kaynaklarda Cercîs için Allah'ın salih kullarından biri olduğu, Filistin ve çevresinde ticaretle uğraştığı, gelirinin büyük kısmını fakirlere dağıttığı, daha sonra sayıları az olan diğer Müslümanlarla birlikte Musul'a gittiği belirtilmektedir. Burada dine davet ettiği putperest ve zalim bir hükümdar tarafından işkencelerle öldürmesine rağmen Allah tarafından defalarca diriltildiği (Öztürk 2011: 98; Zavotçu 2006: 91; Pala 1998: 88) bildirilen Cercîs'in özellikle bu yönü edebî metinlerde ele alınmıştır.

Gerçek veya efsanevî bir kişilik olması bir yana Klasik Türk edebiyatında dinî-tasavvufî metinler başta olmak üzere ismine farklı anlam hususiyetleri çerçevesinde yer verilmiş, klasik şiirde mazmun olarak kullanılmış hatta ona dair kıssalar oluşturulmuştur.

Klasik Türk Edebiyatında Cercis

Defalarca öldürülmesine rağmen yeniden dirilmesi, hem Allah yolunda nefisle mücadele eden sufi şairlerin hem de mecazi aşkı işleyen klasik şairlerin Cercis'i sembol bir şahsiyet olarak ele almalarına vesile olmuştur (Tökel 2000: 337). Yaygın olarak kullanılan bir mazmun olmamakla birlikte Yunus Emre'den Âşık Paşa'ya, Nâilî'den Zâtî'ye klasik Türk şiirinin önemli isimlerinin eserlerinde Cercis'in adını zikrettiği görülmektedir.

Şiirlerinde Cercis'i Hak yolunda defalarca ölmesi yönüyle sıklıkla ele alan Yunus Emre, onun bazen yetmiş bazen de bin defa öldürülmesine rağmen bu yoldan dönmediğini ifade etmiştir. Kendisini de Cercis'in yerine koyan Yunus; onun gibi Allah'tan başkasına yüzünü dönmeyeceğini, her türlü dünyevi azaba rağmen bu yoldan ayrılmayacağını beyan etmiştir:

Eger beni Cercis'leyn yitmiş kez öldürürisen

Dönem girü sana varam zirâ ki 'ârum yok durur (Tatçı 1990: 70).

Eyyüb'am bu sabrı buldum Cercis'em bin kez in öldüm

Ben bu mülke tenhâ geldüm bî-küllî yaragum anda (Tatçı 1990: 317).

Cercis'leyn ol dost beni yitmiş kez öldürürise

Bin kez dahı ölürisem yüz bin kez ilerü gelem (Tatçı 1990: 175).

14. yüzyılın ekol sahibi şairlerinden Ahmedî de benzer şekilde bunun bir erlik göstergesi olduğu, ucunda yetmiş kez ölüm dahi olsa Cercis gibi Hak yolundan dönülmemesi gerektiğini vurgulamıştır:

Er anda olasın ki yüzün dönmeye Hakdan

Yitmiş kez ölürsen yolına şöyle ki Cercis (Akdoğan trsz.: 401).

Tekke şiirinin 15. yüzyıldaki temsilcilerinden Kaygusuz Abdal ise Allah'ın, aşk ile türlü belalara göğüs geren kişilerin üzerinden bu belaları giderdiğini söylerken Hz. İbrahim'i ve Cercis'i bu yönleriyle anmıştır:

Cercis zecr-i belâyı yoldaş itdi ol alîm

İbrâhim'e Nemrûd odın gül ider reyhân kılır (Güzel 2000: 145).

15. yüzyıl şairlerinden Bursalı Resmî ise gazel şekliyle kaleme aldığı bir naatında Hz. Zekeriya ile Cercîs'i bu bakımdan birlikte ele almış, Allah yolunda çekilen sıkıntılara sabredilmesi gerektiğini söylemiştir:

Cercîs-sıfat sabr idelüm erre-i hecre

Dilerse deler cân u dili çün Zekeriyâ (Koç vd. 2020: 76).

Tasavvufi şiirin 18. yüzyıl temsilcilerinden Seyyid Mehmed Emîn de bir murabbasında benzer şekilde gönlünün ne olursa olsun Allah aşkından ayrılmayacağını, Hz. Yunus ve Cercîs gibi bu yolda eziyet çekse de dönmeyeceğini beyan etmiştir:

Yolunda âşıkın sâd pâre kılsan

Dahı Cercîs gibi cânunu alsan

Eğer Yûnus gibi ummâna salsan

Gönül aşkıdan ayrılmaz (Kızıldaş 2011: 402).

Cercîs'in, Hak yolunda eziyet çeken diğer peygamber ve şahsiyetlerle birlikte anıldığı da görülmektedir. Sultan Veled "Zahmet ve Bela" üzerine söylediği bir terki-i bendinde Allah'ı isteyenlere sıkıntı ve bela varsa kişinin buna karşı çıkmaması gerektiğini öğütlemiş; en çetin belaların bizzat peygamberlere verildiğini, velilerin onlarınkinden daha az zulüm ve cefa gördüğünü ve herkese Allah'a yakınlıkları derecesinde belalar, kederler ve sıkıntıların tekrar tekrar geldiğini söylemiştir. Bu hususta Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un ayrılıkları, Hz. Eyyüb'ün imtihanı, Hz. İbrahim'in ateşe atılması gibi pek çok örnek vermiş; Hz. Yahya ve Cercîs'in de bu yolda düşmanları elinde katledildiği vurgulamıştır:

Yusuf ile Yakup'un ayrılıklarını, Eyyüb'ün bela ile imtihanını dinle

Circis ile Yahya'ya uygulanan cezayı, o düşmanların testere ile keşişlerini

Halil'i Nemrud ateşe atmadı mı, Kelim'in kendisi Firavun'dan kurtulmadı mı? (Değirmençay 2016: 586).

Yunus Emre diğer bir beytinde derisi yüzülerek asılan Mansur'u Hak yolunda cefa gören taifeden sayarak Cercîs'le birlikte anmış, başka bir beytinde ise ne olursa ne yana dönerse evvelinin ve ahirinin Allah olduğunu söylerken Müşteri veya Merih yıldızı da olsa ya da ilmi ve hikmetleriyle tanınan Lokman Hekim, hekim Calinus veya Bokrat da olsa her şeyin ve kişinin Hak ile olduğunu beyan etmiştir:

Cercîs olup basıldum Mansûr oldum asıldum
Hallâc panbuğu gibi bunda atılıp geldüm (Tatçı 1990: 185).

Niçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam
Niçe bir Câlînûs u Bukrât olam Lokmân olam (Timurtaş 1980: 112).

Anadolu sahası Türk mesnevi edebiyatının ilk ve en önemli örneklerinden birini kaleme alan Âşık Paşa, peygamberlerin tâbi oldukları imtihanlardan söz ettiği bölümde bu sıkıntılara maruz kalan peygamberlerden bahsetmiş; Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yunus, Hz. Yusuf ve Hz. Eyyüb'ün kıssalarını anlattıktan sonra peygamber olduğunu ifade ettiği Cercîs'ten de bahsetmiştir. Onun kafir eline düşmesine rağmen Allah demekten vazgeçmediğini, defaatle öldürüldüğünü, Allah aşkı ile yine diriltildiğini bildirmiştir:

Kaldı bir kişi dahı kim urdı âh
Cercîs idi kim eyitdi yâ İlâh

Kanda irem bir yene ben şol deme
Kim melâmet olmuş-ıdum âleme

Kâfir elinde siyâsetde-y-idüm
Hem azâbda hem melâmetde-y-idüm

Dürlü dürlü öldürürlerdi beni
Kanda bulam bir dahı ben şol günü

Sordılar anda hâlün neydi senün
Kim şunun gibi 'azâbdaydı tenün

Didi kim karşımda ol Allah idi
Kanda baksam gördüğüm ol şâh-ıdı (Yavuz 2000: 781).

19. yüzyıl şairlerinden ve hemen her peygambere ve pek çok salih kişiye naat yazması ile meşhur İsmail Sadık Kemal, Hak yolunda ölüp tekrar dirilen Cercîs için de "Naat-ı Şerîf [Der]-Hazret-i Cercîs Alâ-Nebiyinâ ve Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm" başlıklı müstakil bir şiir kaleme almıştır. Hakkında oluşturulan kıssa ile tamamen paralel içerikteki

şiiirinde Cercîs'in efsanevi hayatını kısaca anlatmış, onun Allah yolundaki mücadelesinden övgüyle bahsetmiştir:

Rivâyet oldu na' t-ı Hazret-i Cercîs bu gûnâ
Nebî olmaklığında ihtilâf olmaktadır inşâ

Zamân-ı Hazret-i İsâ'dan akdem mi muahhar mı
Müverrihler anı da ihtilâf üzere ider inbâ

Filistîn'de idi çok zât itâatle idüp îmân
Adû ol cânibi ammâ ki sonra itdi istilâ

Putâ tapmak bulup Şâm u muzâfâtında pek kuvvet
İderdi gevher-i îmânını mümin olan ihfâ

Buyurdu Musul'a hicret egerçi Hazret-i Cercîs
Velîkin anda da gördi dalâlet olarak akvâ

O esnâda bulunmuş idi şâh-ı put-perest anda
Putâ kim secde itmezse iderdi âteşe ilkâ

Nasîhat itdiği-çün çok ezâlar itdi Cercîs'e
Elem çekdirmez idi Hazret-i Hallâk-ı bî-hemtâ

Yedi yıl ibtilâda kaldı kaç defa şehîd oldu
Yine her defasında Rabb-i âlem eyledi ihyâ

Muazzeb olduğın görmek taleb itmişdi küffârın
Mübârek rûhunun kabzın dahı kılmışdı istidâ

Duâsı bir de böyle oldu benden sonra her kim ki
Kemâl-i hüzn ile yâd ide ismim şâd ide Mevlâ

Yağup âteş semâdan müşrikini yakdığın gördi
Şehîd itdi gelüp müşriklerin bazıları anâ

Necâtî buldılar hep himmetiyle eyleyen î mân
Hudâ ebr ü selâmet ile mahfûz eyledi hakkâ

Nebî olmaklığında kangı zâtın iştibâh olsa
Kibâr-ı evliyâdan da degil dinmez ana aslâ

Ziyâret eyledüm Musul'da mervî olarak kabri
Oluyor Musul feyz ü atâ-yı Rabb-i bî-hemtâ

Şeh-i Kevneyn'e cümle enbiyâya ehl-i î mâna
Salât-ı bî-aded olsun kemâ-yerzâ bihe'l-Mevlâ

Hemîşe her nebî vü her velînin hürmeti için
Kemâl-i âcizi dilşâd kılusun Hâlık-ı yektâ (Karakuş 2015: 146-148).

Sadece tasavvufi metinlerde değil mecazi aşk temasının işlendiği klasik şiirlerde de Cercîs, ölmeyen ve öldükçe tekrar dirilen âşık olarak ele alınmıştır. Özellikle gazelerde aşk belasına mutat olan şairin Cercîs'le özdeşleştirildiği, sevgili uğrunda canını tekrar tekrar verdiği görülmektedir.

Cercîs'e bir mefhum olarak birden fazla şiirinde yer veren büyük şair Ahmedî, âşğın sevgili elinden gamzesi ile tıpkı Cercîs gibi binlerce kez katledildiğini, yeniden dirilmesinin ise onun dudaklarının ümidi ile olacağını beyan etmiştir:

Niçe ki katl ide gamzen kılıcı bini girü
Lebün ümîdi dirildürme ger benem Cercîs (Akdoğan trsz: 400).

Başka bir beyitte Ahmedî, Cercîs'i Hızır ile birlikte ele alarak ilginç bir anlam hususiyeti yakalamış, âşğın Cercîs gibi ölümsüz olmasını ab-ı hayatı içmiş Hızır gibi aşk kadehini nuş etmesine bağlamaktadır:

Cercîs-veş niçe ki başun gitdi ölmedün
Âb-ı hayâtdan meger içdün çü Hızr câm (Akdoğan, trsz: 461).

Necâtî'nin çağdaşı olan Edirneli Şevkî, Cercîs'in testere ile ikiye ayrılmasına rağmen ölmemesine telmih yapmış; bahçıvanın sevgiliye kavuşma arzusuyla selviyi hasret testeresiyle ikiye biçtiğini söylemiştir (Yakar 2010: 225):

Circîs-vâr servi sana karşı bağban

Minşâr-ı hasret ile turup müntehâ biçer (İsen Durmuş ve Canım 2018: 173).

Klasik şiirin büyük ve verimli şairlerinden olan Zâtî de gazellerinde sevgili elinden can veren âşğın bu yoldaki memnuniyeti nedeniyle Cercîs gibi ölüp tekrar tekrar dirildiğini beyan etmiştir:

Şol cân-fezâ ki cân vire yolında ölene

Corcîs gibi sen ana cânlar vir öl diril (Tarlan 1970: 347).

Başka beyitlerde de put gibi güzel sevgili elinden kaç kez öldürülürse öldürülsün Cercîs gibi yeniden dirilip aşkını bırakmayacağını söylemiş; Cercîs'in kıssasında geçen put ile olan mücadelesine de değinmiştir:

Öldürürsen nice kez Zâtîyi Corcîs-sıfât

Komaz elden sanemâ ışkunu ölür dirilür (Tarlan 1967: 198).

Zâtî başka bir gazelde de Hz. İsa yolundan gidenin onun can verici nefesine mazhar olduğunu belirtmiş, Cercîs'in Hz. İsa itikadını sürdürüşüne işaret etmiştir. Aşk yolunda can veren gerçek âşğın Cercîs gibi ölse bile yeniden dirileceğini ifade etmiştir:

Çün yolunda ölene cân virür İsî-nefes

Öl diril Cercîs gibi terk-i ser kıl dâimâ (Tarlan 1967: 32).

17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm de bir âşık olarak sevgilinin bakışları ile can vermek istediğini mahşerde de aynı gayret hançeriyle Cercîs'i yeniden öldüreceğini söylemiştir:

Olayım küşte-i tig-i nigehe haşrda da

Hançer-i gayret ile öldüreyim Cercîs'i (Üzgör 1991: 678).

Bazı methiyelerde de şairlerin farklı sebeplerle Cercîs'e temas ettiği görülmüştür. Kasidelerin nesip kısmında veya şairlerin kendilerinden bahsettiği bölümlerde Cercîs'e dair benzetmeler ve telmihler yaptıkları söylenebilir.

Sultan Veled Emir Alededdin Kayser'in methine dair kasidesinde bazı nasihatlere de yer vermiş, Hz. Eyyüp ve Cercîs'in çektikleri sıkıntılara sabrettiklerini hatırlatmıştır:

Eyüp gibi sabret kendini sıkıntıya ver, Circis gibi yaralan dermandan hiç söz etme (Değirmençay 2016: 590).

16. yüzyılın tezkire sahibi şairlerinden Sehî Bey kaside nazım şekliyle kaleme aldığı bir methiyenin nesib kısmında Cercis'in düşmanları tarafından ikiye biçildiğine telmih yapmıştır:

Keşf eylemeye şive-i reftârını eger
İki biçilse cevri ile Cercis-vâr serv (Yekbaş 2010: 162).

Sebk-i Hindî'nin önemli şairlerinden Nâilî ise kaleme aldığı bir methiyenin sonunda kendi yaşadığı sıkıntıları söylemiş, bununla birlikte felekten şikayet etmemesi gerektiği konusunda kendine telkin vererek Cercis gibi bu belalara katlanmasının fazileti üzerinde durmuştur:

Sabrdur çâresi cevri-i felek-i hod-gâmun
Ümmetinden ne cefâ çekdi bilürsin Cercis (İpekten 1970: 169).

Allah yolunda can verip yeniden dirilen, aşkı uğruna canından tekrar tekrar vazgeçen âşîğın Cercis'le anılmasının yanı sıra klasik edebiyatta Cercis hakkında oluşturulmuş kıssalara da rastlanmıştır. Allah aşkı ve din uğruna şehit olmanın faziletlerinin işlendiği bu kıssaların destansı bir tarzda kaleme alındıklarını söylemek mümkündür.

Tespit Edilen Yazmanın Özellikleri ve Kıssanın Muhtevası

Cercis'in efsânevi hayatının anlatıldığı kıssanın bulunduğu yazma eser, Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 3755/29 numarada kayıtlıdır. Eser sehven Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî adına "Mevlid" kaydıyla kataloglanmıştır. Zira yazmanın herhangi bir yerinde adı geçen yazara ait bir kayda rastlanmamış, eserin de içerik itibarıyla mevlitle bir alakası kurulamamıştır. Kapağına düşürülen "dua mecmuası" ifadesi de eserin muhtevasını yansıtmamaktadır.

Eserde Hz. Davut, Hz. Üzeyir, Hz. Zekeriya, Hz. Süleyman, Hz. Yahya gibi peygamberlerin kıssalarına; Hz. Meryem, Hz. Lokman gibi Kur'an-ı Kerim'de adı geçen önemli şahsiyetlerin hikâyelerine ve Cercis, Behram, Şem'un gibi şahsiyetlerin ibretlik öykülerine yer verilmiştir. Yazmanın ilk bölümünde nazım olarak kaleme alınmış metinler olmakla birlikte büyük kısmı nesirden oluşmaktadır. Eserin en sonunda ise tefsir örnekleri bulunmaktadır.

228x177 – 205x130 mm boyutlarına sahip yazmanın satır sayısı bölümlere göre 15 ila 20 arasında değişmektedir. 168 varaktan müteşekkil eserde boş sayfalar da mevcuttur. Başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı eser güzel bir hatla harekeli olarak kaleme alınmıştır. Müellif, istinsah tarihi veya müstensih hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu çalışmada ele alınan “Hikâye-i Cercîs Hakîm” kayıtlı kıssa 150b-159a sayfaları arasındadır.

Cercîs’e dair yayımlanmış nesir şeklinde bir kıssa daha mevcuttur (Ataseven 2017). Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 8096 numarada kayıtlı olan ve yazarı belli olmayan “Hikâyet-i Cercîs Peygamber” başlıklı metin, tespit edilen kıssaya kurgusal olarak benzemekle birlikte anlatım ve tarz yönünden tamamen farklıdır. Bu da Cercîs hakkında birden fazla müellif tarafından kıssalar oluşturulduğunu, bu minvalde farklı şahsiyetlerin kendi metinlerini kaleme aldığını göstermektedir.

Kıssada olay örgüsü genel itibarıyla şu şekildedir: Cercîs, Hz. İsa’dan sonraki yaklaşık iki yüz yıl içinde Filistin’de küçük devletlerin hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamış, Hz. İsa’nın itikadını benimsemiştir. Kendisi gibi inanan az sayıda kişi ile birlikte ticaret yapmış; Musul, Şam ve çevre bölgeleri kent kent gezmiştir. Bu işten elde ettiği gelirin neredeyse tamamını ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır.

Sayıları az olduğu için Müslümanlar güvenlik endişesiyle gittikleri yerde kalamaz, kendi dinlerini de aşikâr bir şekilde yaşayamazlar. Cercîs bir gün gittikleri her yerde korku ile yaşadıklarını, bunun böyle devam edemeyeceğini söyler ve Musul’daki hükümdara gitmeyi, ona hediyeler götürerek onun rızasını kazanıp o bölgede yaşamayı teklif eder. Zira bölgenin en kudretli hükümdarı Dâziyân buradadır ve onun adını duyan diğer hükümdarlar onun reayasına zarar veremezler. Bu teklifi kabul eden Müslümanlar mallarını alarak Musul’a gider.

Fakat Musul emiri Dâziyân kudretli bir hükümdar olmakla birlikte zalimdir. Kendisi gibi putperest olmayanları puta tapmaya zorlar, kabul etmeyenleri öldürür. Kentinde yeni bir grup insanın olduğunu öğrenince onları yanına çağırır, kim olduklarını ne amaçla burada bulduklarını sorar. Emir’in amacının kendilerine zulmetmek olduğunu anlayan Cercîs, malını mülkünü fakirlere bırakmak üzere arkadaşlarına emanet eder ve

“kâfirler arasında zebunlukla yürümekten ise din yolunda güzel ad ile ölmek daha evladır, ya o insaf eder Müslüman olur ya da ben bu yolda canımı veririm ” diyerek hükümdarın karşısına çıkar ve onu dine davet eder. Kendisinin Müslüman olduğunu, halka yaptığı bu eziyete bir son vermesini, taptığı putların tanrı olmadığını, Allah’ı bir bilip ona iman getirmesini söyler. Buna çok öfkelenen Melik Dâziyân onun övdüğü tanrının Cercîs’i zelil ettiğini, oysaki kendi inandığı putların ona hükümdarlık verdiğini, kendisi gibi putperest olan beylerin de böyle zengin ve kudretli olduğu söyler. Cercîs ise bu dünyanın geçici olduğunu asıl devletin diğer âlemde beklediğini, Allah’ın hakiki serveti kendilerine o âlemde vereceğini ifade ederek, Allah’ın İsa, Meryem ve İdris gibi has kullarının olduğunu, onların gökte Hak katında bulunduğunu belirtir. Dâziyân gökte bulunan insanlara inanmadığını ve onları göstermesini söyleyince Cercîs, ne zaman Allah’a inanırsa onları o zaman göreceği cevabını verir. Bunun üzerine Dâziyân öfkelenir; ısrarla böyle konuştuğu, putuna ve kendisine hakaret ettiği için onu işkence ile öldürmeleri için adamlarına emir verir.

Bir ağaca bağlanan Cercîs’in bedeni demir taraklarla iplik iplik oluncaya kadar taranır, fakat Cercîs ölmez. Üzerine kızgın sirke dökülerek yakılır fakat Cercîs yine ölmez. Çok büyük bir çivi ateşte kızdırılarak Cercîs’in başına saplanır, beyni kaynatılmasına rağmen Cercîs yine ölmez. Sonra çok büyük bir kazanda uzun süre kaynar suda bekletilir, Cercîs yine ölmez. Bütün bu işkenceler karşısında ölmeyen Cercîs, Dâziyân ve çevresindekileri hayrette bırakır. Nasıl hayatta kaldığı sorulunca Allah’ın kendisini koruduğunu, bütün bu eziyetleri giderdiğini söyler.

Daha sonra zindana atılan Cercîs, burada da Allah’ın birliğini ikrar ettiği ve zindandaki diğer kişileri bu yönde etkilememesi için çarınha gerilir, el ve ayaklarına çiviler çakılır, üzerine de yirmi kişinin ancak kaldırabileceği ağırlıkta bir mermer konulur. Akşama kadar bu şekilde bekleyen Cercîs bu eziyetleri de hissetmez. Akşam olunca ise bir melek gelir, taşı kaldırıp el ve ayaklarındaki çivileri çıkararak Allah’ın kendisine peygamberlik verdiğini, bu eziyetlere katlandığı ve insanları dine davet ettiği müddetçe mertebeler aşacağını söyleyerek Cercîs’i zindandan çıkarır.

Sabah olunca Cercîs yine Melik Dâziyân'ın karşısına çıkar ve onu dine davet eder. Cercîs'i sapasağlam karşısında görünce iyice şaşırان Melik, bir ağacı ikiye böldürüp Cercîs'i iki parçanın arasında kalacak şekilde bağlatır. Bu ağaç ile birlikte ikiye bölünen Cercîs'in bedeni tekrar yedi parçaya ayrılarak aslanların önüne atılır, fakat aslanlar Cercîs'in etini yemez. Bu esnada bir melek gelerek Cercîs'in parçalarını toplar, Allah'ın izniyle yeniden dirilir. Bu durum karşısında iyice afallayan Dâziyân, danışmanlarına bundan nasıl kurtulacağını sorar. İçlerinden biri bunun bir cadı olduğunu, sihirleri sayesinde ölmediğini, kendisinden daha mahir bir cadı getirilirse onun yok edilebileceğini söyler. Dâziyân'ın emriyle üstat bir cadı getirilir, huzurda maharetlerini gösterir. Cadının büyülerini çok beğenen Dâziyân durumu ona anlatır, cadı da bir kap suya tılsımlar üfleyerek Cercîs'in içmesini söyler. Cercîs "Bismillah" diyerek içer ve hiçbir şey olmaz. Bunun üzerine cadı bu kişinin bir cadı olmadığını, bunun ancak Tanrı'nın işi olabileceğini, kendisinin bu durumda hiçbir şey yapamayacağını söyler.

Bir başka bey bu kişinin bir cadı olmadığını, hiçbir cadının ölüyü diriltemeyeceğini, Cercîs'in ise zor durumdaki fakir bir kadının uzun zaman önce ölmüş ve parçalanmış ineğini dirilttiğini gördüğünü söyler. Dâziyân bu beyin Cercîs'e iman ettiğini anlayınca onun dilini kestirir. Bu olanları gören halktan dört bin kişi de Allah'a iman eder, fakat Dâziyân bunların da hepsini öldürterek, Cercîs'e "Hadi bunları da dirilt de görelim" der. Cercîs ise şehit edilen bu kişilerin yeniden dünyaya gelmek istemeyeceklerini, dünya padişahlığı dahi verilse cennetteki o mertebeyi terk etmeyeceklerini söyler.

Başka bir danışman ise oturdukları ve yemek yedikleri bütün eşyanın ağaçtan yapıldığını, Allah'a iman etmelerini istiyorsa Cercîs'in bu ağaçları yeniden yeşertmesi gerektiğini söyler. Cercîs'in duası ile iskemleler ve çanaklar yeşerir ve meyve verir. Bu hale çok şaşırان emir ve adamları onu tamamen yok etmek için altında ateş yanan tunçtan bir öküzün içine koyarlar, üç gün boyunca yanan bu ateş öküzü kıpkırmızı yapar. Sonra aniden siyah bir bulut gelir ve bir rüzgâr çıkar, kapkaranlık gökten ateşler yağmaya başlar. Üç gün devam eden bu felakette halk ne yapacağını bilemez, herkes evlerine kaçar. Felaketin sonunda öküz heykelinin başında toplandıklarında Cercîs'in sapasağlam durduğunu görüp hayret

ederler. Cercîs, Melik ve adamlarını yine dine davet edince beylerden biri karşıdaki mezarlıkta yatan ölüleri diriltmesini, kendisine ancak böyle inanacaklarını söyler. Cercîs dua eder, Allah'ın izniyle o eski mezarlıkta yatan on yedi kişi dirilerek gelir fakat Melik ve adamları yine iman etmez.

Bu şekilde Cercîs'i yok edemeyeceklerini anlayınca onu aç bırakmaya karar verirler. Fakir ve hiçbir şeyi olmayan yaşlı bir kadının evine açlıktan ölmesi için Cercîs'i hapsederler. Kadın Allah'a iman edince Cercîs dua eder, evin ortasındaki direk yeşerir, ulu bir ağaç olur ve her dalından başka bir yemiş verir. Kadın kulağı duymayan, gözü görmeyen, eli ayağı tutmayan bir de oğlu olduğunu; kendisi ve onun için de dua etmesini isteyince Cercîs yine dua eder, oğlunun gözleri açılır, kulakları duymaya başlar, kadın da eski gücüne kavuşur. Fakat kadın oğlunun el ve ayaklarının tutmadığını söyleyince Cercîs kadına beklemesi gerektiğini söyleyerek yeniden Melik Dâziyân'ın huzuruna çıkarak onu dine davet eder. Bu kez Cercîs'i yakalayarak şiş ve bıçakların bulunduğu bir yere yatırıp bağlarlar. Kum dolu çok büyük bir sepeti çeken öküzler defalarca onun üzerinden geçer. Paramparça olan bedeni yakılarak kül haline getirilir, farklı yerlerde denize savrulur. Allah'ın emriyle bir rüzgâr bu külleri bir yerde yeniden biriktirir ve Cercîs yeniden dirilir. Bu hali gören Dâziyân artık ne yapacağını bilemez.

Cercîs bir kez daha Dâziyân'ın karşısına çıkıp onu dine davet edince Melik, onun sözlerinin gerçek olduğuna inandığını fakat ona iman etmekten utandığını, halktan ve kalan beylerinden ar ettiğini belirtir. Gururunun kırılmaması, putlarının hürmetinin eksilmemesi, halkın gözünde itibarının zedelenmemesi için Cercîs'ten, birlikte puthaneye gidip onun en büyük put olan Aklun'a bir kez secde etmesini ve ona bir koyun kurban etmesini ister. Ancak bu teklifi kabul ettiği takdirde kendisinin de ona iman edeceğini belirtir. Cercîs bu teklifi putların gerçek yüzünü Emir'e ve diğer kâfirlere gösterebilmek için kabul eder, o gece sarayda Dâziyân'ın misafiri de olur. Bu esnada hükümdarın karısı da Cercîs'e iman eder.

Ertesi gün hem Müslümanlar hem de kâfirler birlikte puthanenin önünde toplanırlar. Halk Cercîs'in puta secde edeceğini duyduğu için merakla hükümdarın ve Cercîs'in gelmesini bekler, zira kâfirler çok mutlu Müslümanlar ise çok üzgündür. Daha önce Cercîs'in evinde kaldığı

yaşlı kadın ve eli ayağı tutmayan oğlu da oradadır. Cercîs ve Dâziyân puthane önüne gelince Cercîs, kadının oğluna bir kez bakar, genç adam annesinin sırtından yere atlayarak koşa koşa puthaneye girer. Gence putları tek tek dışarı çıkarmasını söyleyen Cercîs yetmiş bir altın putu da halkın gözü önünde yüz üstü yerde sürükler. En büyük put olan Aklun'un içine gizlenmiş olan İblis'i de çıkaran Cercîs, ona artık halkı azdırmamasını, bu kişilerin artık kendisine secde etmeyeceğini söyleyerek onu da putlarla birlikte yere geçirir.

Bütün bu mucizelere rağmen Cercîs'e inanmayan hatta kendisini kandırıldığını söyleyen Dâziyân, Hak dine döndüğünü söyleyen karısını dâhil bütün Müslümanları öldürme emri verir. Melik'in artık yola gelmeyeceğini anlayan Cercîs ise; Allah'a bütün bu kâfirleri gözünün önünde helak etmesi, kendisine de şahadeti nasip etmesi, sonraki zamanda başına bela gelen bir Müslümanın onun adını anarak dua ettiği takdirde dertlerinin giderilmesi için yalvarır. Duası bittiği anda gökyüzünde hâsıl olan kapkara bir buluttan kâfirler üzerine ateş yağar; Dâziyân, beyleri ve pek çok kâfir helak olurlar. Bu savaşta Cercîs ve pek çok Müslüman da şahadete kavuşurlar. Geriye kalanlar ise daha sonra hükümdar olan Ardeşir Bâbek'in zulmünden kaçarak başka bölgelere yerleşirler.

Son derece sade bir dille nesir şeklinde yazılan metnin, özellikle halkın anlayacağı üslupta oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra "kayısı, dükeli, şagrağ, şağal-, uçmak" gibi arkaik kelimelerin varlığının metnin oluşturulduğu dönem hakkında ipucu verebileceği söylenebilir. Cercîs'in metinde peygamber olarak geçmesi, Ardeşir Bâbek gibi tarihi şahsiyetlerin adının geçmesi ve pirinç boğa veya Sicilya boğası olarak bilinen antik Yunan döneminden kalma uygulamalara dair işaretlerin olması kıssanın dikkat çeken diğer özellikleridir.

Metinde Allah'ın birliği, kudretinin sonsuz oluşu, ona inananların bu dünyada sıkıntı çekmekle birlikte ahirette büyük mükâfatlar göreceği, zalimlerin ise er geç Allah'ın gazabına uğrayacağı gibi konuların işlendiğini söylenebilir. Eserin klasik edebiyat literatürüne nesir olarak kaleme alınan dinî-efsanevi metinler arasında bu yönleriyle yer bulacağı düşünülmektedir.

Hikâye-i Cercis Hakîm

[150b] ‘Ulemâdan şöyle rivâyetdür ki bu Cercis Mülûk-i Tarâif zamânında gelmişdür. Ardeşir Bâbek gelmezden evvel idi. Müslimân kişi idi, gâyet de şâlihlerden idi. ‘İsâ dîni üzerine idi. Feleştin şehrinde idi. Bezirgânlık iderdi. Şehirden şehre yürürdi. Kendi helâl malıyla ticâret iderdi. Yıl başı olıcağ müslimânlara malınıñ zekâtın çıkarurdu. Bu Cercis aşıl sermâyesini hisâb iderdi, çıkarurdu, sermâyeden gayrı ne kadar ihna itse küllisini fuķaraya ulaşdururdu. Andan yine bir yıl dađi olunca dürüşirdi, ticâret iderdi, dâim aña meşğul olurdu. Eydürdi ki: “Benim cehdim şatu bâzâr itdügüm fuķarâya şadaķa içündür ki ol maķşud degülmise idi külli malım yağma itdürür dâim ve fuķarâya ulaşdurup bir bucaķda otururdım. Allâh’a ‘ibâdet iderdüm.” dirdi. Cercis’den gayrı birkaç müslimânlar varıdı. Anlar dađi havârinün önünde imân getürmişlerdi, Cercis’le olurlardı, ticâret iderlerdi. Muşul’da ve Şâm’da ve ol diyârlarda yürürlerdi, gayrı müslimân yoğudı. Begleri ve re‘âyaları küllisi puťa taparlardı. Ol kâfirler ķorkusundan bular dînlerini izhâr [151a] idemezlerdi. Kâfirler anları görürlerdi, kendüleri gibi putperest şanurlardı. Eger müslimânlıklarını bilelerdi öldürürlerdi. Muşul şehrinüñ bir begi varıdı, Şâm milkinüñ dađi birazı anuñ idi. Adına Melik Dâziyân dirlerdi. Cabbârlardan biri idi, kızıl altundan bir puđu var idi. Kıymeti gevherlerle zeyn olunmuşdı, adına Aķlun dirlerdi ve ol vilâyetüñ halkı aña taparlardı. “Tañrımız oldur” dirlerdi. Ol zamanda bu Melik Dâziyân’dan ulu pâdişah yoğıdı. Bu müslimânlar ki Cercis’le olurlardı, kâfirden ihtiyâf iderlerdi. Bir gün Cercis anlara iytdi: “İş bu ‘âcizliğile nice bir yürüyelüm, her yirüñ beginden ‘avâmından ķorķaruz, gelüñ Muşul şehrine varalum Melik Dâziyân’e buluşup aña hoş armağanlar, laţif tuhfeler elitelüm, altın oyalum, anuñ bezirgânu olup adına ulalum. Anuñ adına olıcağ kalan begler bizi ķolay sınamazlar, her yerüñ ‘avâmından kimse üzerimize havâle olmazlar, anuñ adın işidicek degme kişi bir nesne dimezler” didi. Müslimânlar bu sözi müvecceh gördiler, andan ķalkdılar, mallarını ve ‘ayâllarını alup Muşul şehrine Melik Dâziyân ķatna geldiler. Bir gün Dâziyân’a iytdiler: “Şehirde bir nice kişi vardur ki uğrılayın dîn tutarlar puťa tapmazlar Aķlun’ıñ adı añılsa i‘tibâr itmezler.” didiler. Eyle olucağ Dâziyân ķaķdı, tiz şehre münâdiler ķıķardılar, kim vây anuñ hâline, bugün şahrâya ķıķmaya andan Dâziyân’uñ tahtını taşra ķıķardılar ve ol puđu ‘izzet

ile alup taşra çıkardılar ve ‘alî taht üzerine oturtdılar, andan buyurdi, bir yiri hendek idüp kazdılar ve bir ulu od yaqdılar. Ol Aklun’a secde itmeyeni ol oda yaqdılar, secde iden kırtuldi. Şehrüñ uluları ve ‘âlimleri Melik Dâziyân [151b] katına gelüp oturmuşlardı. Dâziyân ğâyet de kaçmuş hışmyla tıururdi. Cercîs anuñ ol hâline nazar kıldı ve kaçduğını bildi, malını alup ol müslimânlar yârenlerine geldi, iytdi: “Yârenler kişi dîni yolında yahşî ad ile ölmek yegdür kâfirler arasında zebûnluğla yürümekden ise. İş bu benim ne kadar malım var ise sizüñ olsun, fuğarâya hayır ihsânunuñı eksik eylemeñ. Ben bu pâdişâhuñ katına varurım, dînimi âşikâre kılurım ve anı dîne da‘vet eylerin, Aklun’a la‘net eylerin, gel müslimân ol bu senün tapdığuñ dîn bâtıldur dirin, ya budur ki Hağ Subhânehü ve Te‘âlâ inşâf vire müslimân ola dükeliñiz anuñ belasıñdan emîn olasız veyâ budur ki bu kaçmağdan beni ‘azâb ile öldürür.” didi. Allâh’a şığınup Dâziyân’uñ katına gelüp karşıısına tıurdi. Melik Dâziyân ol kavme şöyle kaçmış idi ki degme kişi gözi görmezdi. Cercîs iytdi: “Ey Melik Hağ Te‘âlâ’nuñ kıllarına bunca hışm idersin, sen dağı Allâh’uñ bir kılısın, anlar dahi Hağ Te‘âlâ’nuñ kıllarıdır. Senüñ elinde kıldı ve saña muhtâc kıldı bu halkı secde itdürdüğüñ puğ ne mel‘ündür, senüñ Allâh’uñ vardur ki seni ve dükeli mağlûkâtı ol yaratmışdur, cemî‘ mağlûkât anuñ kıllarıdır, dükelisine rızık virici oldur.” didi. “Diri eyleyen ve öldüren oldur, seni yaradan Allâh oldur, sen anı kırsın sencileyin bir mağlûkı elüñle altundan ve gümüşden düzersin, tañrımdur dirsın ve bunca mağlûkâtı aña secde itdüürsün ve kimini oda yaqdurursın. Ol nedir ki aña tañrı dirsın, andan ne fâ‘ide ola dirsın ve ne ziyân ola dirsın. Gel Allâh’ı bir bil, müslimân ol, küfri terk eyle [152a] Aklun’dan vaz gel” didi. Melik Dâziyân Cercîs’üñ yüzine bağdı, iytdi: “Sen ne kışısın ve kimüñ nesisin ve kıandan geldüñ ki baña buncılayın söz dirsın” Cercîs iytdi: “Ben dağı Hağ Te‘âlâ’nuñ kıllarından bir za‘îf ve hağîr kılıyım. Allâh’uñ kıllarında benden ğor, zelil yokdur ki adım Cercîs’dür. Anuniçün geldim ki seni Allâh’a okuyam ve saña Hağ söyleyem. Puğa tapmağı terk idesin, şimden soñra Allâh’a tapasın” Melik Dâziyân iytdi: “Bu senüñ Tañrı’ñı öğersin öğdükliyin ise seni böyle ac ve cimri eylemezdi, görmez misin benim tañrım baña nice mertebe virmişdür ve iş bu gördüğün halk dükelisi puğumuñ kıllarıdır ve kıllarından birisi Tağyisâ’dur ki nice biñ Kıllevriyye güci yiter kıpusında hezâr senüñ gibi kılları vardur ve biri İlyâs’dur ki işde oturmuşdur malınuñ hisâbını bilmez ve benim puğumuñ

h d malının ve kullarının hisabı ve ne kıyası vardır. Sen n Ta rı'n kim kulunu sencileyin ac ve yalnızca duta, anu n nesin  gersin" Cercis iytidi: "Benim Ta rı'm vireceğini ol cihanda vir r iki cihanu n m lki anu ndur ve bu cih n devletin n sebati yokdur, hem n birkaç g nl kt r. Devlet oldur ki ebed ola a na zev l olmaya. Sen n putununun  akyis  ve İly s gibi kulları varise benim Ta rı'mu  İdris ve 'Is  gibi kulları ve peyg mberleri vardır ve Meryem gibi c riyesi vardır ki cihanda fez 'illeri me h rdur" diy p anların fez 'ilinden s yledi: " imdi İdris dahi 'Is  dahi g kde Ha  Te' l  katındadır" didi. D ziy n iytidi: "Benim putumu n kulları kim sa na did m u da h zır otururlar bu sen  gd g n ki iler n g rmed k ne bilel m ki  anded r, g kde adem varıduğunu neden bilel m ve sen n s zine nice inanalum, ger [152b]  ekse n anları getir g rel m" didi "g kleyin ise s zi ne inanalum" didi. Cercis iytidi: "Sen anları g remezsın meger kim d nlerine giresin Ta rı'sına  apasın t  ki anları ol cihanda g resin." Melik D ziy n iytidi: "Ben sa na her ne kim s yledim s z m n ger ekliğine delil getirdim hem n bir  urı du'  eylesin, h cchet n delil n yok S z n  i b t eyleyemezsin, sa na iskence itmek v cib oldu, gel benim putuma secde eyle yoksa sa na bir vech ile 'az b iderin ki ' lemd  s ylen r" didi. Cercis iytidi: "Ben puta secde itmezsin, All h'a secde iderin ki seni ve sen n putunu ve yiri ve g gi ve cem' mahl k ti ol yaratdı." Pes p di  h buyurdu bir a ac dikdiler, Cercis'i a na m -mu kem  ardılar, soydular yalnızca eylediler, andan dem r  araklar geturdiler, ol  araklar ile g vdesini  aradılar   yle kim iplik iplik oldu. Ayağınınu n  stine durigeldi,  lmedi. Andan buyurdu  arb sirke getir p ve a na  zerlik  atub g vdesine d kdiler, yine  lmedi. Buyurdu bir uzun mi  geturdiler, orda kızdurdular   yle kim kıbkızıl oldu, andan kışkac ile tutup depesinden a ağa doğudular   yle kim beynini  aynatdı yuncıya d k ldi,  lmedi. Andan buyurdu,  azan geturdiler oca   stine  odular, andan altuna odun urdular od yağdular  u  aynadı. Andan ol Cercis'i ol  azana  oydular, ağzun kapadılar, altına katı od eylediler, nice zam n  aynadı, andan  uyı  azan ile indurdiler,  uyun d kdiler, Cercis ayağı  zerine durigeldi. D ziy n'a "M slim n olmak gereksin" didi. Pes D ziy n ' ciz oldu, iytidi: "V y sa na bunca iskence itd m, sen  lmed n meger sen ademide g l misin" Cercis iytidi: "Ni  n, ben adem [153a] oğlanıyın. Melik iytidi: "Y  ni  n bu itdig m 'az blar sa na eser itmez" Cercis iytidi: "Ol All h ki ben seni a na da 'vet iderim, bu sen itd g n 'az blar derdini benden gider r" D ziy n

iytdi: “Bunu zindāna iletüñ, şāyed inşāfa gele bu sözi söylemeye.” Pes Cercīs’i zindāna koydılar, andan Dāziyān’uñ nedimleri iytdi: “Ey Melik ol cāzūdur, zindānda dek tırmaz zindān ehlini kendü dīnine okur, yatduğı yirden aña bir ‘azāb eylemek ki başı kayusu olsa kimseyi azdurmaya mecālî olmaya” didiler. Pes Melik buyurdi: “Cercīs’i zindāna çarmuğa gerdiler, ellerine ve ayaklarına mıhlar tokudılar, andan zindānda bir mermer var idi ki anı yigirmi kişi yirinden gücile kaldururdu, ol taş Cercīs’üñ arkasına kodılar, aḥşām olunca tırdı. Andan Allāh Te‘ālā bir firişte gönderdi, taş Cercīs’üñ üstünden giderdi, elindeki ayağındaki ökserileri çıkardı, andan Cercīs’e ta‘ām ve şu virdi, çıkardı. İytdi: “Ey Cercīs Haḫ Te‘ālā saña peygamberlik virdi ve selām kıldı, eydür ki ol kāfirlerüñ iskencesine şabr eylesün ve anı dīne da‘vet eylesün ol dīn düşmānı anı dört kerre ol vurıyardur ben anı yine diri eylesem gerek, her öldürdükce ben aña mertebeler virsem gerekdür, dördünci nevbette benim ḫazretime gelürsin, ol kāfirleriñ ‘azābından kırtulursın” didi. Cercīs şād oldı ve Allāh’a şükr eyledi. Çün şabāḥ oldı, Cercīs yine Melik katına geldi, karşıasına tırdı, iytdi: “Yā Dāziyān gel Allāh’ı bir bil müslimān ol” didi. Dāziyān iytdi: “Seni zindāndan kim çıkardı” Cercīs iytdi: [153b] “Ol kimse çıkardı kim anuñ sultānlığı senüñ sultānlığından üstündür. Pes Dāziyān yine kaḫdı, yürüdi kim bir ağac ortasından iki yardılar, Cercīs’i arasına kısdurdılar ve muḫkem şardılar. Andan buyurdi bıçağıle depesinden iki dildiler, iki nimesini iki yana bıraḫdılar, andan buyurdi nimesini yedi pāre eyledi ve adam yiyici arşlānlar varıdı. Ol arşlānlar Cercīs’üñ etini yaladılar, yimediler. Andan Allāh Te‘ālā bir ferişte viribdi, ol pāreleri bir araya düşürüp yirlü yirince kodu. Haḫ Te‘ālā aña cān virdi, şabāḥ olduḫlayın yine pādişāha varup tırdı, iytdi: “Ey Melik gel Allāh’a imān getür, Allāh’ı bir bil ve aña tap, küfri terk it ki sen beni ne ḫadar öldürürsen Allāh Te‘ālā yine dirgörür” didi. Dāziyān iytdi: “Bu kişinüñ elinden ‘aciz olduk, bilinmez ki buna ne çāre kılavuz ki ḡavḡāsından kırtulavuz.” İytdiler: “Ey Melik bu cāzūdur, senüñ ḫod vilāyetüñde üstād cāzū çokdur, anları kaḫuna getür cāzūlıkda buna ḡalebe eylesünler, ol daḫi kendüden üstād bulıncaḫ vaz ayruḫ böyle söylemez” didiler. Pādişāḫ şordı: “Benüm vilāyetimde üstād cāzū kim vardur” “Felān cāzū vardur kim dükeli cāzūlaruñ üstādıdır.” Dāziyān buyurdi, ol cāzūyı getürdiler, Cercīs’üñ elinden şikāyet eyledi: “Anı öldürmeye çāre bilür misin” didi. Cāzū iytdi: “Pādişāḫ devletinde ben anuñ ḫaydın

göreyin" Dâziyân iytdi: "Evvel baña hüner göster göreyin andan bileyim kim aña ğalebe idersin, yoksa idemezsin" didi. Câzû iytdi, hoş tiz buyurdi, bir öküz [154a]getürdiler dîvân ortasında durğurdılar. Câzû yirinden durıgeldi bir sihir okudı, öküzüñ kulağına üf didi, öküz bir iken iki oldı. Buyurdi biraz buğday getürdiler, şaban boyunduruğ getürdiler, buğday ekdi öküzile sürdi, fi'l-hâl buğday bitdi, özdi beşlendi şarardı. Andan ol buğdayı biçdiler, düşürdi, harmân eyledi, dökdi şavurdi şamânından ayurdi, andan ortaya bir degirman düzdi, şu akıtdı buğdayı öğüttdi, un eyledi, andan yoğırdı ısıcak itmek eyledi ve oturan cemâ'at birer päre ulaşdurdi, yediler câzûya "âferîn" didiler. Melik Dâziyân şād oldı, iytdi: "Bir de bu Cercis'e ideceğüñ eyle görelüm" didi. Câzû iytdi: "Başum üzerine." Tiz buyurdi bir şağrak içinde şu koydılar önüne getürdiler, ol şuya bir afsün okıdı, andan ol şuyı Cercis'e virdi, "İç" didi. Cercis "Bismi'l-lâh" diyüp içdi, Cercis'e hiç ziyân eylemedi. Câzû mütehayyir oldı iytdi: "Eger bu câzû olaydı ben buña ğalebe iderdim, bu nesne gök tañrınıñ işidür, buña ben nesne idemezin" didi. Andan pâdişâh katunda oturanlardan birisi iytdi: "Ey Melik bu kişi câzû degildür, câzû ölür yine diri olur mı, nice kerre sen bunu öldürdün yine diri oldı, dañi hiç câzû gördüñ mi ki ölüyi diri eyleye, ben bunu gördüm ki ölüyi diri eyledi." Dâziyân iytdi: "Nice kişiyi diri eyledi." Ol kişi iytdi: "Bu şehirde bir yoğsulca [154b] 'avrat varıdı, dünyâda hemân bir şıgırıcı varıdı. Ol şıgırınıñ südüni şağardı kimin yirdi ve kimin şatardı anuñla infâk idüp ol karınıñ dirliği anuñ üzerine idi. Ol hâtünüñ inegi öldi, çıkarup yabâne atdılar, etini derisini itler yidiler, kemüklerin dañi her pâresini bir yaña tağıtdılar, bunuñ üzerine hayli zamân geçdi. Andan Cercis geldi, bir gün ol hâtün hâlini Cercis'e söyledi: "Dirliğüm anuñla idi, şimdi dermânde kaldım" didi. Cercis anı esirgedi eline bir ağac virdi, "Bunu var ol inegi ur" didi, "Diri olsun." Hâtün iytdi: "İnek olacağleyün degildür tağılmışdur, her pâresi bir yire gitmişdür." Cercis iytdi: "Kırmaz bir pâreciği dañi bulursañ olur" didi. 'Avrat ol inek öldüğü yire geldi, bir baş ile bir päre kemük bulundı, elindeki cubuğile urdı. Allâh'ın emriyle ol inek dirildi, durıgeldi. Şimdi dañi ol şıgır ol 'avratuñ elindedür" didi. Pâdişâh iytdi: "Bunu söyledükden şöyle görünür ki sen aña inandüñ." İytdi: "Belî inandum ve dînini kabûl eyledüm ve Tañrısına imân getürdüm." Melik Dâziyân buyurdi ol kişünüñ dilini kesdiler, ol halk bu hâli gördiler, ol günde dört biñ kişi Cercis'e imân getürdiler, Melik Dâziyân iytdi, ol dört

biñ kişiyi getürüp her birini bir ‘azâb ile öldürdi. Andan Cercîs’e iytdi: “Di imdi bunları diri eyle” Cercîs iytdi: “Hâk Te‘âlâ anlara şol kadar şevâb virmişdür ki yine diri olmak istemezler, şimdi anlara dünyâ pâdişâhlığın virelüm dirlerse kabûl itmezler” didi. Dâziyân [155a] iytdi: “Bu câzûya ne dimekle olur.” Ol Melik on dört nedîmiyle oturup ta‘âm yirlerdi, biri iytdi: “Ey Cercîs saña ben bir nesne diyeyin eger senüñ Tañruñ anı idebilecek olursa ben aña îman getürürin.” Cercîs iytdi: “Ne dirsın” iytdi: Ey Cercîs uşda on dört kişiyüz on dört ağac kürsi üzerinde oturmuşuz ve ögümüzde dört sini ağacdandır, üstündeki tabaqlar ağacdandır ve bularuñ herbiri bir dürlüdür. Tañrıña iyt tiz bu iskembeleriñ üzerinde oturırsan ve bu siniler ve tabaqlar öñümüzde тұrurken yaşarsun yapraqlansun ve her birinden bir dürlü yemiş bitsün yiyelüm, andan senüñ sözine inanalum” didi. Cercîs iytdi: “Bu didüğüñ nesne mahlûka nazarda şarp görünür ammâ Hâlik’e gâyet de âsândur diyüp el kaldurup Allâh’a du‘â eyledi. Hemân sâ‘at iskemleler ve siniler ve tabaqlar yaşardı yapraqlandılar ve yimişler virdiler. Oturan halk cemî‘si ‘acebe kaldılar. Melik Dâziyân iytdi: “Hey bu ‘aceb câzûdur kimse bunu yinemez.” Ol nedîm iytdi: “Ey Melik Dâziyân baña destür virseñ ben dañi buña bir iş eyleyem eger diri qalursa buña inanasuz.” Dâziyân iytdi: “Destür” didi. Pes ol nedîm fi‘l-hâl durıgeldi taşra çıkdı. Tucdan öküz şüretinde bir büyük nesne düzdür içini gâyet de keyk mücevvef itdürdi. Andan Cercîs’i içine koydı ve içini taftile ve kurşunile kirbitile ve zirnihilile taldurdi. Andan od yaqdı üç gün üç gice yandı, içündeki nesnelere tutuşdı tuc kızdı, kızardı od gibi oldı. Cercîs içinde yandı, tamâm yandığınlayın bir yıl çıkdı ve bir kara bulut peydâ oldı, gök gürledi yıldırım şakdı yirle gök arası karañulık tutdı [155b] gökden yire karañulık od yağmaya başladı, ol halâik qorqıldılar kaçıp evlerine girdiler, üç gice üç gün karañulık тұrdı halâik mütehayyir kaldılar, ne ideceklerini bilemediler. Andan Hâk Te‘âlâ Mikâ’il’i veribdi, ol tucdan öküzü yire çaldı päre päre oldı şöyle çatladı kim dükeli Şâm halkı işitdiler. Çünkü ol şüret ondı. Cercîs od arasında durıgeldi, pâdişâh katna vardı iytdi: “Ey Melik müslimân ol.” Dâziyân Cercîs’üñ sözünü işidicek ‘aklı başına geldi, ol halâik cemî‘si тұrıgeldiler ‘akılları başlarına geldi. Andan ol karañulık götürildi, güneş toğdı cihân evvelki gibi oldı. Andan nedîmlerden birisi dañi iytdi: “Ey Cercîs âferîn saña ki bu ‘acâibleri ki sen idersin nola Tañrıña iytseñ iş bu maqberde yatanları diri eylese anlaruñile biz söyleşivüz hâllerinden haber şoravuz, hem senüñ

peygamber idüğüne şahâdet itseler.” Meger karşularında bir eski maķberelik var idi, ilerü zamândan ķalmuş ulular varıdı. Cercis peygamber ‘aleyhi’s-selâm iytdi: “Bu didüginizi Hâķ Te‘âlâ ider, evet, imân getürmezseñiz ben bilürün ki aķretde size neler ider.” Pes Cercis el götürüp du ‘â eyledi, ol maķberden on yidi kişi ayağ üzre geldiler. Toķuz er kişi ve beş ‘avrat üçü oğlancuķ, ol kişiniñ biri bir ulu pâdişâh idi, Melik Dâziyân aña iytdi: “Adıñ nedür.” İytdi: “Tevbîl’dür.” İytdi: “Ne ķadar zamândur ölübdürsin.” İytdi: “Felân zamânda ölmüşdüm.” Hisâb eylediler dörtyüz yıl olmuş çünki bu hâli gördiler [156a] Cercis’i ‘aceblediler andan pâdişâhuñ nedimleri pâdişâha iytdiler: “Ey Melik dünyâda olmaduķ hiç ‘azâb ķalmadı meger bunu şimdi acılığile şınayasın, şâyed acılığile öle” didi. Meger ol maķalde bir yoķsulca ķarıcuķ varıdı, hergiz yiyecegi yoğudu ve şöyle za‘îf idi kim nesne götürmege mecâli yoğudu. Melik Dâziyân buyurdı Cercis’i ol ķarınıñ evine ģabs itdiler. Yaturâķ Cercis’ün ķarını acıķdı ģâtırını yiyecek diledi ķarıcuğaya iytdi: “Ta‘âmuñ varısa getür yiyelüm.” Ķarı iytdi: “Ta‘âmu ķande bulayın.” Cercis iytdi: “Allâh’ı bir bilür misin, müslimân olur mısın, ben saña ta‘âm virem.” İytdi: “Olurun.” Pes Cercis aña imân ‘arz eyledi, ķarıcuķ müslimân oldı. Ol ķarınıñ evi ortasında bir direk varıdı, Cercis du ‘â eyledi ol direk yeşerdi budaķlar ve yapraķlar bitdi ve her budağında bir dürlü yemiş virdi, zâhir oldı ve ķarıcuķ ģâtırları diledükce yirlerdi ve Allâh’a şükürler eyledi. Ol direğün ucu tãmdan yuķarı çıķdı, tãm üstünde bir laţif ağac oldı kim hiç kimesne gördüğü yoğudu. Nice zamândan soñra bir gün pâdişâh ol tãrafa uğradı, ol ağacuñ tãzeligini ve leţâfetini görüp ‘acabâ ķaldı iytdi: “İş bu ağac ne ağacdur ki ben bunu bu arada gördüğim yoķdur. İytdiler: “Ol bir cãzû kim bunda bu ķarıcuğun evinde ģabs itdün, ol vaķitden berü bu ağac bunda bitmişdür, her ne dürlü yemiş isteyeler bu ağacda biter, ķarı ve ol cãzû ol yimişlerden yirler” didiler. Pâdişâh buyurdı: “Ol ağacı keseler ol evi yıķalar.” Pes ağac ķurıdı [156b] bayağılın direk oldı, gördiler ki ağac ķurıdı kesmege ve tãmı yıķmağaya muķayyed olmadılar Cercis durıgeldi ki ol ķarınıñ bir oğlu varıdı, gözi görmez ķulağı işitmez ve dili söylemez ve eli dutmaz ve ayağı başmazdı, ķarı iytdi: “Ey Tañrı peygamberi çün bizi koyup ģidersin kerem eyle Allâh’dan dile bu oğlancuğum sağalsun ve Hâķ Te‘âlâ baña dağı kuvvet vırsün ki iķerü tãşra çıķabilem. Cercis oğlanuñ gözlerine üf didi gözleri açıldı ve ķulağına üf didi ķulağı işidür oldı ve eli ayağı sağalmadı ve ķarıya du ‘â eyledi evvelki

kuvveti yerine geldi, andan karı iytdi: “Oğlumuñ gözlerini hoş itdüñ elini ayağını dañi hoşcar eyle.” Cercīs iytdi: “Onuñ sâ’ati vardur” diyüp gitdi, yine pâdişâha geldi dine da’vet eyledi. Meger pâdişâhuñ bir büyük kağlusı varıdı şöyle kim yüklense kırk çift öküz çekerdı ağırlığından yire batardı ol kağluya kum yüklediler ve Cercīs’i aşağı yire şişler ve hañcerler üstüne yaturdılar. Andan ol kağluyı Cercīs’üñ üstüne çekdiler şöyle kim Cercīs’e ol şişler ve hañcerler şancıldı ve öküzler ayağı altında pâre pâre oldı. Andan ol pâreleri düşürdüler oda yaqdılar tamâm kül oldı. Andan küliñ aldılar bir kaç kendü emînlerin virdi: “Varuñ buñları deñize şavuruñ yil essün tağıtsun” didi. Didigi gibi itdiler bir katı yilde anı deñize şavurdılar. Andan Hağ Te’âlâ yile emr eyledi ol küli bir deñiz kenârında bir yire cem’ eyledi, ol emînler temâşâ eylediler. Andan kül arasından [157a] Cercīs çıkageldi tırdı, ol kişilerle pâdişâh katına geldi. Pâdişâh anlara: “Nice oldı” diyü sordı, her nice gördilerse haber virdiler, pâdişâh mütehayyir oldı Cercīs’e iytdi: “Bildüm ki sözinde gerçeksın, şimdiki hâlde saña imân getürürdüm illâ kullarımdan ve kalan beglerden ‘âr iderin. Melik Dâziyân bir kişiyi kahr eylemiş gücile dininden döndürürdi dirler. Evet senüñle bir işüm kaldı eger anı idecek olursañ ikimiz dañi gavğadan beri oluruz, senüñ dañi murâduñ hâşıl olur.” Cercīs iytdi: “Nice pâdişâh.” İytdi: “Benüm puñhânem içinde Hağ puñlarım vardur, aralarında Aklun ulu puñdur, dilek dilerin senden ki bir kez benüm puñhâneme giresin ve ol puñuma secde kılasın anuñ ‘aşkına bir koyun kurbân idesin kefarete, tâ halâik beni kahr oldı dimeyeler, senüñle barışdıgımızı bileler, ol dañi anuñ tañrısına ikrâr eyledi diyeler, ben dañi saña imân getürdüğüme ‘âr itmeyem, tañrımuñ dañi nâmüsü şınmaya ve hürmeti eksilmeye” didi. Cercīs iytdi: “Hoş ola.” Pes Melik Dâziyân şâd oldı, Cercīs’üñ hod maşşudı bu idi kim bir mu’cize göstere ki ol puñlar tañrılığa yarar nesne degüldigin Dâziyân’e bildüre tâ ki bunlardan i’tikâdı getirile, ihlâşıla müslimân ola. Melik Dâziyân durigeldi Cercīs’üñ yüzün gözün öpdı, “Bir gice sarâyımda benimle ol” didi “Tâ ol halâik bizüm barışdıgımızı bileler şabâh senüñle puñhâneye bile varalum didüğimi işle.” Cercīs râzı oldı ve ol gice pâdişâhuñ [157b] sarâyında bile oldı. Şehir halkına gulğule düşdü kim “Cercīs yarın puñhâneye girer Aklun’a secde eyler” didiler. Nice kişiler uğrulayın Cercīs’e imân getürmişlerdi bu haberi işidicek perişân oldılar: “Hayf bu kâfir oldı ol hod imân getürecek degildiler hile ile Cercīs’i dañi imândan çıkarmak ister”

didiler. Çünkü Cercis ol gice sarâyında oldu, bir halvet yire varup namâza turdı, bir laîf avâz ile Zebûr okurdu. Pâdişahuñ hâtunu Cercis'ün avâzıñ işitdi durıgelüp Cercis'ün katına geldi, ardına turdı Cercis'le bile namâza turdı. Cercis anı görüp aña îman 'arz kıldı, hâtun barmaq kaldırup ihlâş ile müslimân oldu, andan iytdi: "Dînüñi âşikâre eyleme hâtun", yine yirine vardı, ol hâli kimseye bildürmedi. Yarın şabâh olduğulayın dükeli şehir halkı puḥhâneye geldiler, kâfirler ve müslimânlar anda cemî' oldılar, kâfirler şâd ü hurrem olup Cercis'e îman getürenler maḥzûn olmuşlardı. İsterlerdi kim Cercis nice itdüğünü görelen. Ol qarıcuk Cercis anuñ evinde olmuşdı şehir halkından bu haberi işidecek "pâdişâh Cercis'i aldadı nesne virmekle anı kendüye dönderdi, Aqlun'a secde kılacak oldu" diyü. Bunu işidicek perîşân oldu ol kötürüm oğlanı boynına getürüp puḥhâne kapusına geldi, halkile bile temâşâ iderlerdi. Cercis'le pâdişâh gelüp puḥhâne kapusına qarınun oğluna bir kerre nazâr eyledi, Allâh Te'âlâ'nun emriyle dili söyledi, eli ayağı sağ oldu, şıçradı [158a] anasınıñ boynundan aşâğa indi, qarşu varıp Cercis'e tapu kıldı, Cercis'ün önünce içerü girdi. Cercis bir araya turdı, ol yigide iytdi: "Ol puḥları oqu gelsünler" didi. Meger puḥhânede yitmiş bir altun puḥ varıdı ki her biri bir kürsi üzerinde oturmuşdı. İytdi: "Cehennem domrukları Tañrı peygamberi sizi oqu, ol Allâh haqqıyçün ki sizi yaratdı gelüñ." Eyle diyicek ol puḥlar kürsiden aşâğı yüzleri üzre yıkılup sürünü sürünü Cercis'ün önüne geldiler. Andan Cercis ol Aqlun didükleri ulu puḥun ayağına yapışdı yire çaldı, yirün içine ğarq oldu gitdi ve ol yitmiş puḥları dañi birbiri ardınca yire urdı, cemî'si yire geçüp belürsüz oldılar. Pâdişâh ve ol halk küllisi temâşâ eylediler. Meger ol ulu altun puḥun içinde iblis varıdı. Secde itdüklerince "Ben sizden hoşnüd oldım" dirdi ve anları ve puḥa secde itmege telkin eylerdi. Cercis anı eliyle tutdı şöyle kim ol halk cemî'si gördiler ve iytdiler ki: "Ey mel'un niçün bu halkı azdurduñ puḥa tapdurdup helâk idersin bunlar azup kâfir olduklarına neden böyle sevünürsün." İblis iytdi: "Yâ Cercis Haq Te'âlâ baña yir gök pâdişâhlığıñ saña vireyin bir kerre âdeme secde kıl didükçün terk eyledüm secde eylemedüm andan oturumazdur oldım, hiç derdim olmadı ben bunları azdırup cehennemlik eyledüğüm için nice şâd olmayayın" didi. İblis'ün sözini ol halk işitdiler andan Cercis İblis'i elinden bırakdı, ol puḥlar ardınca İblis dañi yire geçdi belürsüz oldu. Melik Dâziyân iytdi: "Ey Cercis, sen beni aldadañ, tañrılarımı helâk [158b] eyledüñ." Cercis iytdi: "Kaşd ile eyledüm ki bilesin ki bunlar tañrı

degüldür kendü nefislerinden zarârı def' idemezler senden daħi ziyân def' idemezler, vâcib budur ki bunları terk idesin müslimân olasin" didi. Pâdişâhuñ hâtûni iytdi: "Ey Melik nice mu'cizâtlar ki Cercîs saña gösterdi hergîz inşâfa gelmeñ yok, şuña kaldı ki du'â eyleye seni daħi ol tapduğun putlar gibi yire geçüre" didi. Ol kişiler ki Cercîs'e imân getürmüşlerdi, hâtûndan bu sözi işidicek şâd oldılar çünki hâtûn müslimân olduğunu bildiler, daħi müslimânlıklarını âşikâre kıldılar, yidi yıl olmuşdı ki anlarıñ arasında tırmuşdı. Otuz dört biñ kişi Cercîs'e imân getürüp müslimân olmuşlardı. Pâdişâh ol hâtûna iytdi: "Yidi yıldur bu câzû baña dürli hîleler kılurdu, beni azdurup döndermezdi, sen bir gice anuñ sözün işitmek ile dîniñi terk eyledüñ ve aña inanduñ" diyüp buyurdu, ol hâtûnuñ esvâbını şoydılar ol Cercîs'i şarduğı ağaca şardılar, demür taraqla ki Cercîs'üñ gövdesini taramışlardı, ol hâtûni daħi taradılar, ol hâtûn iytdi: "Ey Cercîs du'â eyle ki Haq Te'âlâ baña bu 'azâbı âsân eylesün." Cercîs iytdi: "Yuķaru baķ ki ne görürsin." Hâtûn yuķaru baķdı daħi güldi. Cercîs iytdi: "Neye güldüñ." Hâtûn iytdi: "İki firişte gördüm başum üzerinde tırmuşlar ellerinde uçmak hâleleri ve bir tâc tutmuşlar, muntazırlardur ki benim cânım anlar Haq Te'âlâ hâzretine ileteler" didi, cân virdi. Andan Cercîs el getürüp Haq Te'âlâ hâzretine du'â eyledi iytdi: "Ya Rabbi bunca belâlar ki baña ihsân eyledüñ, şabrın daħi bilevirdüñ [159a] dilerin ki bu günden girü baña şahâdet revz kılasın, niteki bu müslimânları şehîd eyledüñ benümle va'de eyledüñ, beni hâzretüne kabûl eyleyesin, bugün anı yerine getüresin" didi. "Ol kâfirler ki beni yalanladılar ve baña bunca zulümler eylediler ve 'azâblar eylediler, anları benim gözim önünde helâk eyleyesin yâ Rabbi, benden soñra müslimânlar her kişi ki bir belâya bir ğuşşaya mübtelâ kılasın, ol beni saña şefî' getüre ve saña du'â eyleye, dilerin ki anuñ hâcetini kabûl kılasın ve anı ol belâdan ve ol ğuşşasından âzâd eyleyesin" didi. Çünki Cercîs du'âsını tamâm eyledi, fi'l-hâl bir pâre bulut çıkdı yirle gök arasını karañulıķ tutdı gökden yire od yağdı, anlar ki Cercîs'e imân getürmüşlerdi ol kâfirleri gördiler ki cemî'si helâk olurlar. Kılıclar çıkardılar Cercîs'e ve ol müslimânlara kılıc koydılar cemî'sini şehîd eylediler. Anları daħi Haq Te'âlâ oda yağdı, küllisi helâk oldılar. Andan soñra Mülük-i Tavâif zamâni tamâm oldu, Ardeşîr Bâbek baş kaldırdı, anlarıñ küllisini ķahr eyledi. Irak ve Hayber'i tutdı, anlar başların alup beriyyeye kaçdılar, andan soñra bir yire sâkin oldılar.

Sonuç

Hakkında Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadis kaynaklarında bilgi bulunmayan Cercîs, daha çok efsanevi metinlerde salih bir kul veya peygamber olarak karşımıza çıkmaktadır. Filistin'de yaşadığı ve ticaretle uğraştığı kaydedilen Cercîs, kâfirler içinde zelil bir şekilde yaşamaktansa din uğrunda güzel bir adla ölmenin daha doğru olacağına karar verip Musul'da zalim ve putperest bir hükümdarı dine davet edince işkencelerle defalarca öldürülmüş fakat Allah'ın inayetiyle yeniden dirilmiştir. Din ve aşk yolunda ölüp tekrar dirilmesi Cercîs'in bir mazmun olarak klasik metinlerde ele alınmasına vesile olmuştur.

Din veya aşkı için ölmesi yönüyle hem dinî-tasavvufi hem de mecazi aşk muhtevasına son derece uygun bir kişilik olmasına rağmen efsanevi tarafı nedeniyle ismine klasik metinlerde çok fazla yer verilmemiştir. Bununla birlikte Yunus Emre, Ahmedî, Âşık Paşa, Zâtî, Nâilî gibi büyük şairler tarafından ele alındığı; klasik dönem metinlerinde hem ilahi hem de mecazi aşkta aşk yolunda ölen fakat tekrar dirilen bir sembol olarak kullanıldığı hatta nesir şeklinde kıssalarının vücuda getirildiği söylenebilir.

Cercîs'in Allah yolunda pek çok sıkıntıya göğüs germesi onun metinlerde benzer şekilde belalara sabreden peygamberlerle birlikte anılmasına da vesile olmuş, Cercîs genellikle Hz. Eyüp, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, H. İsa, Hz. Yakup, Hz. Yusuf ile birlikte zikredilmiştir. Ayrıca Lokman Hekim, Hızır, Mansur gibi dini şahsiyetler de Cercîs'le beraber anılmış, farklı yönlerle benzerlikler kurulmuştur.

Bir mazmun olarak Cercîs'in az sayıda şair tarafından kullanılmasına rağmen genellikle bu şairler tarafından birden fazla şiirde adının geçtiğini söylemek mümkündür. Cercîs'in Yunus Emre'nin şiirlerinde beş, Ahmedî ve Zâtî'nin şiirlerinde üç kez geçtiği tespit edilmiştir.

Klasik şiirde mazmun olarak kullanımının yanı sıra hakkında anlatılar da oluşturulmuştur. Milli Kütüphanede kayıtlı bir yazmada Cercîs'in efsanevi hayatının baştan sona detaylı bir şekilde ele alındığı bir kıssa tespit edilmiştir. Din yolunda mücadele edip ölmenin herşeyden üstün olduğu, Allah'a samimiyetle hizmet eden kulların tüm sıkıntılarının Allah tarafından defedileceği gibi nasihatler temelinde

oluşturulan kıssada Cercîs'in putperest ve zalim bir hükümdar tarafından işkencelere maruz kalmasına rağmen Hak yolundan dönmemesi, defalarca öldürülmesine rağmen tekrar dirilmesi anlatılmaktadır.

Son derece sade bir dille nesir şeklinde yazılan metnin, özellikle halkın anlayacağı üslupta oluşturulduğu görülmektedir. Eserin klasik edebiyat literatürüne nesir olarak kaleme alınan dinî-efsanevi metinler arasında bu yönleriyle yer bulacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- AKDOĞAN, Yaşar (trs.), *Ahmedî Dîvanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 15.12.2021).
- ATASEVEN, Yusuf (2017), "Hristiyanlıktan Müslümanlığa Akseden Bir Aziz'in Serencamı: Hikâyet-i Cercîs Peygamber", *ASOS Journal*, 5 (63), 565-576.
- AYKIT, Dursun Ali (2013), "Müslümanların ve Hristiyanların Ortak Ziyaretgâhlarından Biri Olarak Aya Yorgi (Saint George) Manastırı", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 119-134.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis (2016), *Sultan Veled Dîvanı*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (2000), *Kaygusuz Abdal Dîvanı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- İPEKTEN, Halûk (1970), *Nâ'ili Dîvanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İSEN DURMUŞ, Tuba ve Rıdvan Canım (2018), *Edirneli Şevki Dîvanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.12.2021).
- KIZILTAŞ, Abdulkadir (2011), *Seyyid Mehmet Emin Baba Hayatı Edebi Kişiliği Dîvanı ve İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- KOÇ, Hamza, Şermin Baka Telli, Kübra Kacar (2020), *Klasik Türk Şiirinin Kayıp Bir Halkası: Bursalı Resmî ve Şiirleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- ÖZTÜRK, Ömer (2011), *Mevlânâ Firâkî – Kırk Sual*. İstanbul: Can Yayınları.

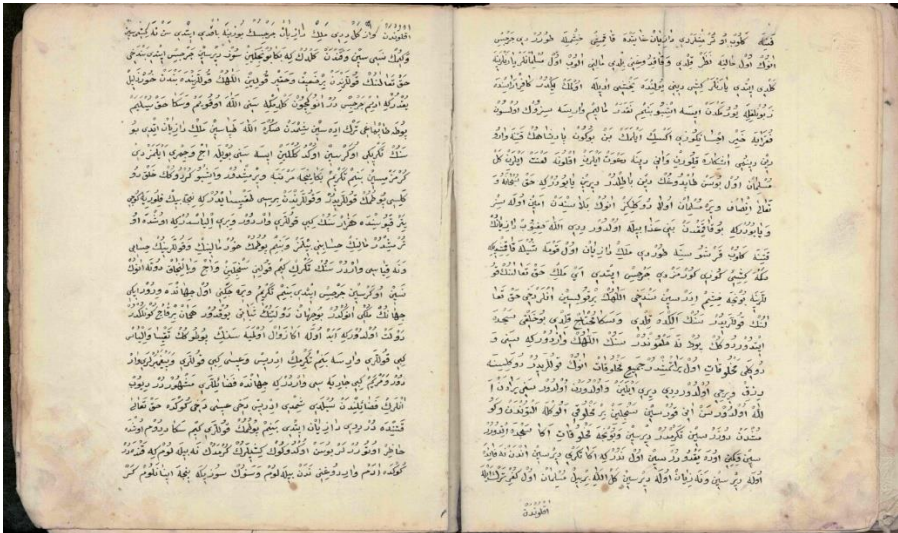
- PALA, İskender (1998), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TARLAN, Ali Nihat (1967), *Zâfî Divanı Gazeller Kısmı I. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zâfî Divanı Gazeller Kısmı II. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (1990), *Yunus Emre Dîvanı (Tenkitli Metin)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk (1980), *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TURĞUT, Vedat (2016), Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Musul Sancağı Vakıfları, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (Ortadoğu Özel Sayısı), 163-197.
- TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TÜMER, Günay, (1993), "Circis", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8, 26.
- ÜZGÖR, Tahir (1991), *Fehim-i Kadim Hayatı Sanatı Divan'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- YAKAR, Halil İbrahim (2010), *Edirneli Şevki Divanı*. Konya: Palet Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (2000), *Garîb-nâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YEKBAŞ, Hakan (2010), *Sehî Bey Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ZAVOTÇU, Gencay (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler – Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Ek:

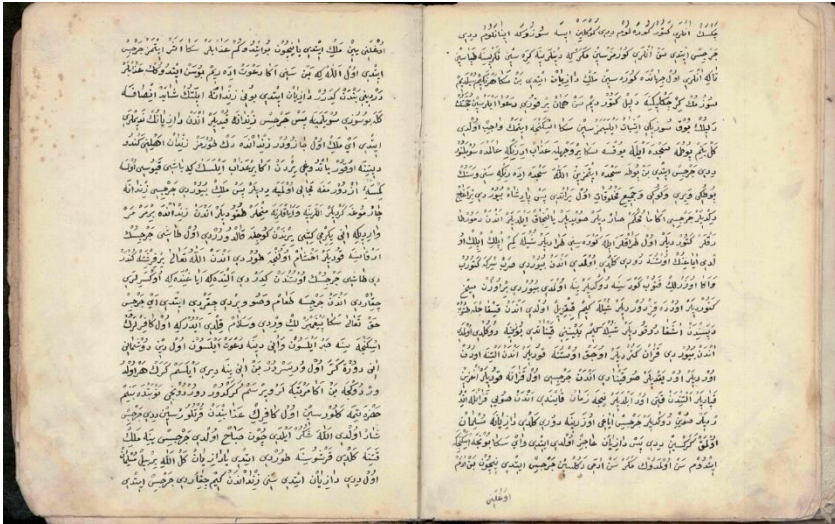
Yazmanın ilgili sayfaları (150b-159a)

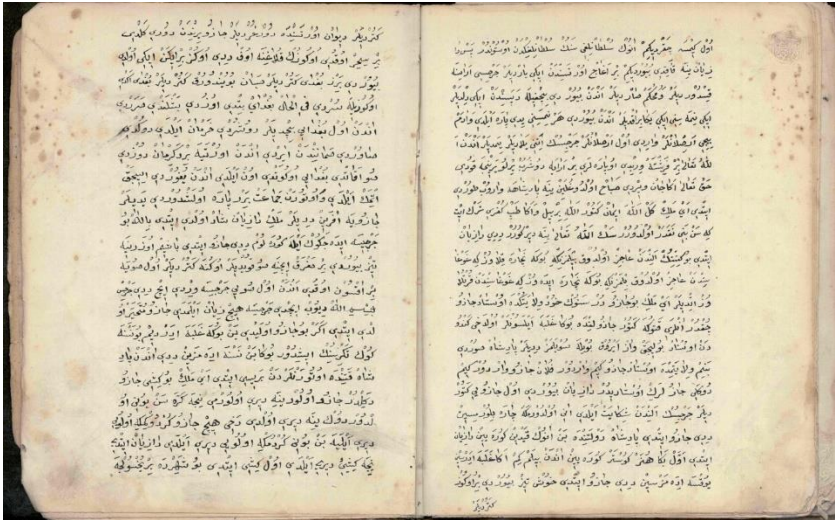
150b-151a

151b-152a

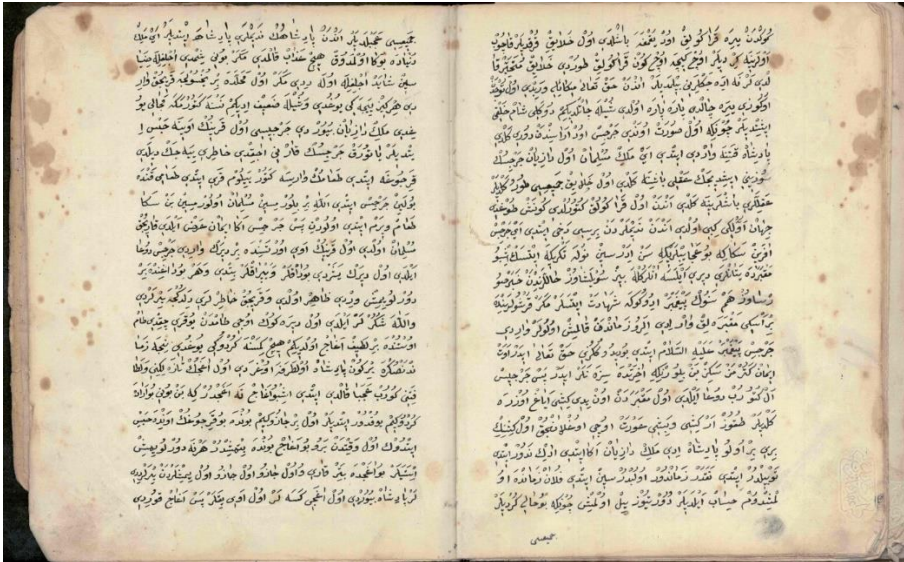
152b-153a

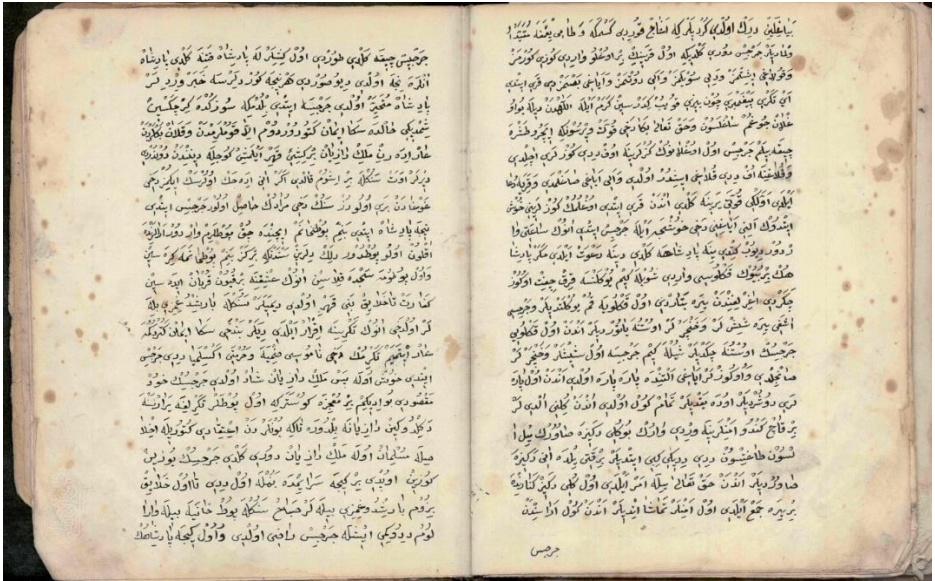
153b-154a

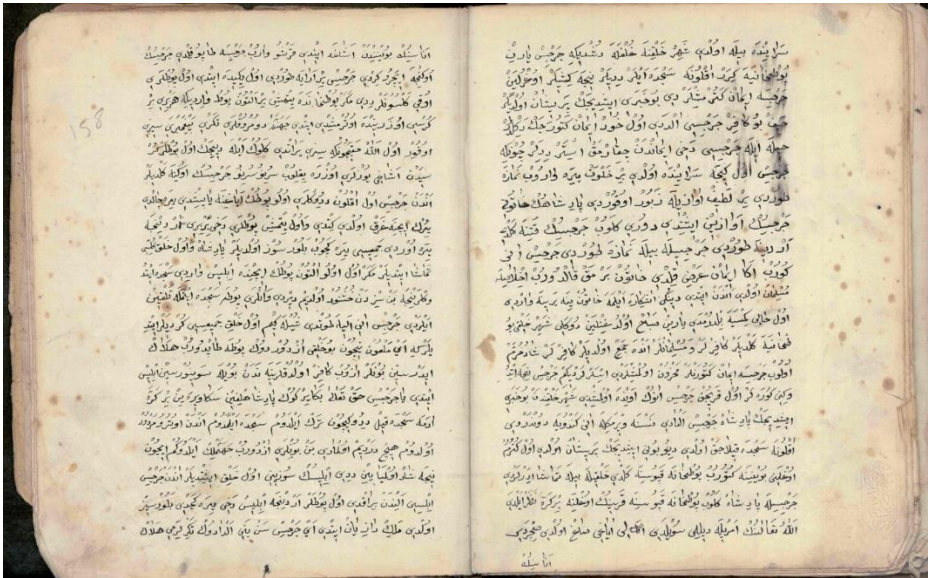
154ba-155a

155b-156a

156b-157a

157b-158a

